

Wójcik, Zbigniew

O Władysławie Dybowskim (1838-1910) i jego działalności naukowej

Analecta 12/1-2(23-24), 165-175

2003

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O WŁADYSŁAWIE DYBOWSKIM (1838–1910) I JEGO DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ

Recepcja dokonań twórczych

W opublikowanym w 1987 r. tomie *Historii nauki polskiej*, obejmującym lata 1863–1918, znajdujemy kilka wzmianek o dokonaniach Władysława Dybowskiego. Stanisław Brzozowski w rozdziale pt. *Działalność Polaków w zagranicznych ośrodkach naukowych* wspominał, iż Cesarska Akademia Nauk w Petersburgu udzielała mu pomocy, a ponadto, że zajmował on stanowisko docenta zoologii i paleontologii Uniwersytetu w Dorpacie¹ (Tartu). W analizach rozwoju poszczególnych dyscyplin w tym samym tomie odnajdujemy ponadto wzmianki dwóch autorów: Leszek Kuźnicki pisząc o biologii ewolucyjnej wspominał o jego pracach wykonywanych na materiale przywiezionym przez Benedykta Dybowskiego z Syberii i Dalekiego Wschodu², zaś Krystyna Kowalska prezentując dokonania zoologiczne uwypukliła różne nurty jego badań. Podaję niektóre jej ustalenia:

„Systematyką i zoogeografią gąbek Białorusi, Litwy, Łotwy, Estonii oraz Syberii Wschodniej zajmował się Władysław Dybowski, brat Benedykta, który od 1878 r. pracował naukowo prywatnie w Niańkowie, w Nowogródzkim. Opisana przez niego endemiczna gąbka z Bajkału *Lubomirskia baicalensis* została potem zaliczona do odrębnej rodziny *Lubomirskiidae* [...]”.

„W dziedzinie malakologii W. Dybowski badał faunę mięczaków Białorusi, a na podstawie mięczaków wschodniosyberyjskich, zwłaszcza bajkalskich, oraz mięczaków

obszaru aralopontyjskiego opracował teorię pochodzenia i ewolucji fauny tych obszarów [...]"

„Kopalnymi koralowcami obszarów wschodniobałtyckich zajmował się w latach 1875–1888 W. Dybowski”³.

Zatem odnotowano wkład Dybowskiego do poznania systematyki gąbek, mięczaków oraz koralowców, ale także jego zainteresowania ogólnymi problemami biologii. Rzecz interesująca, że w wymienionym tomie w opracowaniach poświęconych botanice, geologii i folklorystyki nie odnotowano publikacji Dybowskiego, mimo iż drukował je również w Polsce.

Dodajmy jednak, że tego samego roku w *Słowniku biologów polskich* Gabriel Brzęk zamieścił obszerny biogram Władysława Dybowskiego jako zoologa, paleozoologa i florysty. Pisał tam m. in.:

„Jego dorobek obejmuje ponad 120 pozycji. Prace zoologiczne dotyczą głównie systematyki i biologii gąbek i mięczaków zarówno litewskich jak i wschodniosyberyjskich, do których materiały nadesłał brat Benedykt. Opisał wiele nowych gatunków tych zwierząt, a wśród nich nowy rodzaj i gatunek gąbki *Lubomirskia baicalensis* (1880) oraz *Baicalospongia* z czterema gatunkami. Szczególne uznanie przyniosła mu praca o mięczakach strefy litoralnej Bajkału, którą wykonał będąc już bliskim śmierci. Zajmował się również anatomią aparatu gębowego u ślimaków (1884–1887). Także prace o kopalnych koralach i gąbkach utrwaliły jego nazwisko w paleontologii. Był też biegłym florystą i opublikował wiele notatek dotyczących flory Nowogródziny. Starannie opracowany zielnik Ziemi Nowogródzkiej ofiarował AU w Krakowie. W sprawach flor[ystycznych] kontaktowały się z nim M.[aria] Twardowska i T.[ekla] Symonowiczówna. Współpracował z wydawnictwem „Flora Poloniae exsiccata”(Lw[ów]), a do dzieła E.[dwarda] Lehmana „Flora von Polnisch-Livlands” wprowadzono jego uzupełnienia z terenu Litwy. Bogaty zbiór mięczaków litewskich zdeponował w Muz[eu]m im. Dzieduszyckich we Lwowie. Kilka publikacji poświęcił też geologii, meteorologii, a nawet numizmatyce i folklorowi białoruskiemu”⁴.

W wydanym w 1983 r. *Zarysie dziejów nauk przyrodniczych w Polsce* Krystyna Kowalska pisząc o historii zoologii w istocie podała te same informacje, które zawarła we wspomnianym dziele: *Historia nauki polskiej*. Także inni autorzy, a w tym Zygmunt Fedorowicz w *Zarysie historii zoologii* z 1962 r. oraz w monografiach *Zarys rozwoju fizjografii Polski ze szczególnym uwzględnieniem faunistyki (od czasów najdawniejszych do roku 1918)* z 1963 r. i *Faunistyka w działalności Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności (1865–1953)* z 1971 r., a ponadto Gabriel Brzęk w studium z 1959 r. *Złoty wiek ornitologii polskiej* i Józef Kożuchowski w *Zarysie historii zoologii na ziemiach polskich* z 1963 r., podali różnorodne szczegóły dokonania Dybowskiego z okresu pracy w Dorpacie oraz pobytu w Nowogródzynie. Specjaliści ci w zasadzie ograniczyli swe relacje do zaprezentowania wkładu Dybowskiego do poznania

gąbek i mięczaków, eksponując głównie opracowania materiału wschodniosyberyjskiego, zebranego przez jego brata – Benedykta.

Autorzy wymienionych, i nie wymienionych, publikacji z zakresu historii nauki, wydrukowanych po II wojnie światowej, wiedzę o dokonaniach Władysława Dybowskiego czerpali przede wszystkim z życiorysu wybitnego przyrodnika pióra Antoniego Jakubskiego, umieszczonego w 1946 r. w *Polskim słowniku biograficznym*, a ponadto z uwag Gabriela Brzęka z jego obszernej historii zoologii w Polsce, wydanej w latach 1947–1955. W ostatnim z tych opracowań, poza informacjami biograficznymi, autor napisał: „Władysław Dybowski to jedna z najwybitniejszych postaci wśród przyrodników polskich. To wzór obywatela, patrioty i uczonego, który pomimo bezustannych cierpień fizycznych, tak wybitnie przysłużył się nauce polskiej”⁵.

Z tego co przedstawiono wynika, że dorobkiem Władysława Dybowskiego interesują się w Polsce głównie zoologowie. Tak jednak nie jest. Wzmianki o tym badaczu znajdujemy w różnych opracowaniach z historii botaniki, geologii i paleontologii. W wydanej w latach 1957–1966 *Bibliografii geologicznej Polski* Regina Fleszarowa odnotowała 14 pozycji z lat 1873–1904. Wśród wymienionych publikacji są prace o *Rugosa* z paleozoiku Estonii, Łotwy i wyspy Gotland, a ponadto: notatka o „kle” mamuta z okolic Nowogródka, rozważania o genezie Bajkału, a także spostrzeżenia o kredzie nowogródzkiej.

Drobne wzmianki o pracach Dybowskiego z zakresu etnografii znajdujemy m.in. w artykule Heleny Kapełuś *Folklor obcy w badaniach Polaków*, umieszczonym w wydanej w 1982 r. książce *Dzieje folklorystyki polskiej 1864–1918*. Ponadto w *Bibliografii polskiej XIX stulecia* Karola Estreichera, w tomie V z 1967 r. podano 20 prac Dybowskiego znajdujących się w różnych bibliotekach Polski i Niemiec. Są to głównie opracowania zoologiczne i paleontologiczne, ale również inne: o roślinach w poezji Adama Mickiewicza, a także o przysłowiach i zagadkach białoruskich.

Niewątpliwie więc istnieje ogólna świadomość wagi dokonań Władysława Dybowskiego w wielu dziedzinach nauk przyrodniczych i humanistycznych. Publikowane przez historyków nauki informacje są jednak nader wrywkowe. W Polsce przyrodnik ten pozostaje niewątpliwie w cieniu wielkiego Benedykta. Wybitnemu badaczowi przyrody Syberii poświęcono nawet kilka książek, z których monografia Gabriela Brzęka z 1994 r. pt. *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło* zamieszcza także szereg istotnych wzmianek biograficznych o rodzinie Dybowskich.

Mając w Polsce bardzo słaby dostęp do literatury białoruskiej, rosyjskiej, litewskiej i estońskiej trudno jest nam ocenić zainteresowanie dorobkiem Władysława Dybowskiego badaczy Wschodu Europy i Azji. Odnotujmy wszakże, że w wydanej w Mińsku w 1978 r. książce *Istoria geologicznych nauk w Białoruskiej SSR* nie ma wzmianek o badaniach Dybowskiego nad kredą i fauną czwartorzędu

okolic Nowogródka. Krótką ocenę dorobku paleontologicznego Władysława Dybowskiego umieszczono w wydanej w Tallinie w 1986 r. monografii *Istoria geologicznych nauk w Estonii*. Wzmianki o pracach paleontologicznych Dybowskiego znajdujemy ponadto w estońskich i litewskich tomach *Gieologiczskoj izuczestnosti SSSR*⁶. Z całą pewnością etnografowie białoruscy sięgają także do pism humanistycznych Dybowskiego, ale tego możemy się tylko domyślać. Prawdopodobnie dorobek geograficzny, numizmatyczny i inny Dybowskiego na Białorusi nie został jeszcze odkryty.

Informacje biograficzne

Podczas dwu wojen światowych archiwa rodziny Dybowskich uległy zniszczeniu bądź rozproszeniu w Nowogródzczyźnie i we Lwowie. Dokumenty, te które ocalały, praktycznie nie zostały wyzyskane nawet przez pracowników Muzeum i Instytutu Zoologii PAN w Warszawie, gdzie przechowywane są archiwalia do dziejów zoologii. Przed laty rozpoczęto tam przygotowanie monografii Benedykta Dybowskiego, ale ukazała się ledwie część wstępna tego dzieła: publikacje badacza Syberii oraz opracowania jemu poświęcone⁷. Nie ma zatem studium materiału mogącego choćby pośrednio ułatwić pracę nad biografią jego brata Władysława. To co ocalało w Polsce oraz, to co zgromadzono w Muzeum Instytutu Limnologii Oddziału Syberyjskiego Rosyjskiej Akademii Nauk w Litwiance nad Bajkałem, nie rzuca wiele światła na działalność zawodową i społeczną braci Dybowskich.

Istnieje kilka wspomnień i biografii poświęconych Władysławowi Dybowskiemu, które mają charakter źródeł historycznych. Należą do nich przede wszystkim następujące wspomnienia pośmiertne pióra Benedykta Dybowskiego:

- *Kler katolicki wobec wolnej myśli*, „Myśl Niepodległa”, nr 146, 1910, s. 1276–1288.
- *Żniwo śmierci*, „Myśl Niepodległa”, nr 143, 1910, s. 1143–1144.
- *Wspomnienia z przeszłości półwiekowej, objaśnione czterdziestu kilku rycinami*, Lwów 1913, ss. 48.
- *Życiorys Władysława Nałęcz Dybowskiego*, [w:] *O Syberii i Kamczatce. Część I: Podróż z Warszawy na Kamczatkę*, Warszawa 1913, s. IX–XX.
- *Pamiętnik Dra Benedykta Dybowskiego od roku 1862 zacząwszy do roku 1878*, Lwów 1930, ss. 593.

Ostatnia z tych prac – aczkolwiek nie eksponuje kontaktów autora z bratem – została oparta w dużym stopniu na listach, które Benedykt również z Syberii przesyłał systematycznie do Władysława. Wartość źródłowa zarówno pamiętnika, jak i innych opracowań jest niepodważalna, choć wątek uczuciowy zdecydowanie ograniczył prezentację materiału faktograficznego.

Władysław drukiem ogłosił w 1903 r. we „Wszechświecie” *Wspomnienia z lat dzieciennych*. One jednak w całości poświęcone są Benedyktowi.

Ze wspomnień drukowanych po śmierci Władysława niewątpliwie największą wartość źródłową ma artykuł Bolesława Hryniewieckiego *Dr Władysław Dybowski. Nekrolog*, umieszczony w wydawnictwach uniwersyteckich w Juriewie (Tartu) w 1910 r., a poniekąd także refleksje Józefa Nusbauma-Hilarowicza pt. *Śp. Władysław Dybowski. Wspomnienie pośmiertne* zamieszczone w 1910 r. we „Wszechświecie”, a w 1916 r. przedrukowane w książce *Szlakami nauki ojczyzny*. Ostatnie dwa opracowania w pewnym stopniu porządkują materiał do życiorysu przyrodnika. Pozostają jednak w swej warstwie faktograficznej w kręgu opowieści brata Benedykta. W takim samym stopniu dotyczy to również biogramu umieszczonego przez Antoniego Jakubskiego w 1946 r. w *Polskim słowniku biograficznym*.

Wszystkie opublikowane w Polsce biografie Władysława Dybowskiego w zasadzie operują podobnym zestawem danych. Ograniczają się one do ustalenia podstawowych dat (przy czym funkcjonują dwie daty roczne urodzenia: 1838 i 1839), uzyskania stopni naukowych, przynależności do różnych organizacji, ważniejszych publikacji (głównie paleontologicznych i zoologicznych) oraz danych o cierpieniach fizycznych przyrodnika. Autor niniejszego szkicu mógł tylko w niewielkim stopniu pogłębić wiedzę o życiu i działalności naukowej Władysława Dybowskiego. Mimo to uważa za stosowne przedstawić zarys życiorysu wybitnego przyrodnika, ukazując głównie ogólne tło jego dokonań.

Władysław Dybowski urodził się 18 IV 1838 r.⁸ w majątku Adamaryn w b. powiecie mińskim (wówczas zwanym Mińskiem Litewskim). Gimnazjum ukończył w Mińsku, po czym od 1857 r. studiował nauki przyrodnicze w Uniwersytecie w Dorpacie. W 1862 r. otrzymał złoty medal za pracę paleontologiczną *Beschreibung der silurischen Bryozoen und Anthozoen Est- und Livlands*. Studia ukończył w 1862 r. uzyskując tytuł kandydata nauk, po czym wplątany w wir wydarzeń powstańczych 1863 r., pozostawał na Nowogródczyźnie do 1871 r.⁹ Po powrocie do Dorpatu został asystentem przy Katedrze Mineralogii i Geognozji (geologii) i dwa lata później uzyskał magisterium na podstawie rozprawy *Monographie der Zoantheria sclerodermata rugosa aus der Silurformation Estlands*, a w 1878 r. stopień doktora po obronie rozprawy *Die Chaetetiden der ostbaltischen Silurformation*. Od 1876 r. był docentem prywatnym i wykładał paleontologię ogólną. W 1878 r. wskutek pogarszającego się stanu zdrowia, a zapewne także ze względów politycznych (jako Polak nie mógł awansować w macierzystej uczelni), zrezygnował z pracy w Dorpacie i zamieszkał w posiadłości w Niańkowie w Nowogródczyźnie. Tam pozostał do 1900 r., kiedy zamieszkał u siostry w Wojnowie. Przez cały czas pobytu „na wsi” pracował naukowo pozostając czynnym członkiem wielu towarzystw: Naturforscher Gesellschaft Juriew (Dorpat), Impietatorskoje S.-Pietersburskoje Mineralogiczskoje Obszczestwo, Obszczestwo Jestestwoispitatielej pri Im.Uniwersytietie w Charkowie,

Galehrte Estnische Gesellschaft, Moskowskoje Obszczestwo Jestestwoispitatielej Prirody, Minskoje Obszczestwo Sielskogo Choziajstwa. Był ponadto współpracownikiem bądź członkiem: Komisji Antropologicznej i Komisji Fizjograficznej AU w Krakowie oraz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Zmarł w Wojnowie 27 VII 1910 r.

Na działalność Władysława Dybowskiego miały wpływ różne okoliczności. Przede wszystkim to, że od wczesnego dzieciństwa był kaleką po wadliwym leczeniu złamania w stawie biodrowym. W związku z tym zmuszony był chodzić przy pomocy kuli, co skutecznie ograniczało możliwość jego pracy w terenie.

Od wczesnego dzieciństwa, pod wpływem matki oraz brata Benedykta, interesował się przyrodą. Zainteresowania swe utrwalił w Gimnazjum w Mińsku, dzięki dobrym pedagogom. Wybór kierunku studiów przyrodniczych w Uniwersytecie w Dorpacie, gdzie już był Benedykt, stanowił konsekwencję wcześniejszej edukacji.

W drugiej połowie XIX w. Uniwersytet w Dorpacie należał do najlepszych w Imperium Rosyjskim. Wykłady do 1893 r. prowadzono po niemiecku. Ponadto była to uczelnia, w której studiowało – obok Niemców nadbałtyckich, Estończyków i Rosjan – najwięcej Polaków.

Warunki fizyczne, a także osobowość prof. Konstantina Grewingka, zdecydowały, że podjął prace paleontologiczne. Jeździł w teren niewątpliwie, ale katedra miała doskonałe zbiory (część z nich pochodziła ze zlikwidowanego Uniwersytetu Wileńskiego). Choćby dlatego jego prace z lat studiów (1857–1862) oraz okresu asystentury przy Katedrze Mineralogii i Geognozji, a także dwu lat docentury, dotyczą tego, co było łatwo osiągalne: skamieniałości zbieranych w terenie często przez studentów oraz kolekcji uniwersyteckich. W pracy tej posługiwał się cienkimi płytkami, co dawało możliwość ustalenia wielu nowych szczegółów anatomii kopalnych zwierząt. Dlatego w jego publikacjach jest dużo gatunków opisanych po raz pierwszy.

W 1878 r. Dybowski odszedł z uczelni. Biografowie uważają, że było to następstwem pogarszającego się stanu zdrowia. Jest to tylko część prawdy. Pewną rolę w tym musiał odegrać sam Grewingk, od którego odeszło wielu wybitnych paleontologów (w tym Polak Jan Nieszkowski). Zresztą uczelnia nie była w stanie zatrudnić tylu zdolnych absolwentów. Kto mógł żyć będąc jednocześnie prywatnym docentem, to pracował w Dorpacie nie pobierając poborów. Inni wybierali zawody lekarskie, bądź pracowali w szkołach średnich. Niewykluczone, że na decyzję Władysława o wyjeździe z Dorpatu miały wpływ względy rodzinne. Benedykt wiedział, że brat może pracować i jest kandydatem rektora uniwersytetu w Dorpacie do stanowiska profesorskiego. W 1879 r. będąc w Petersburgu u Emeryka Czapskiego zabiegał o przyspieszenie nominacji brata na stanowisko profesora nauk przyrodniczych w dorpackim Instytucie Leśnym¹⁰. Od 1875 r.

rozważana była także sprawa obsadzenia Katedry Zoologii przez Władysława (jako jednego z kandydatów, obok Benedykta) w Uniwersytecie Lwowskim¹¹. Wreszcie w końcu 1879 r., gdy Benedykt przebywał na Kamczatce, przyrodnicy z Petersburga podjęli starania o powierzenie Władysławowi kierownictwa Katedry Zoologii w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim¹². Wszystkie te zabiegi nie przyniosły pozytywnych wyników. Władysław na lata pozostał w Nowogródzczyźnie. W niewielkim Niankowie zorganizował sobie warsztat pracy (biblioteka, mikroskop, zbiory – część z nich sprzedawał do muzeów). Stosunkowo szybko z wziętego paleontologa stał się także zoologiem i botanikiem. Przekazane przez Benedykta okazy fauny Bajkału były przez lata materiałem badawczym, nad którym mógł pracować w okresach pobytu z dala od centrów naukowych.

Sądząc z notatek, które zamieszczał w warszawskich czasopismach „Wszeczeńświat” i „Przyroda i Przemysł”, „Wiadomościach z Nauk Przyrodniczych”, lwowskim „Kosmosie” Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika oraz krakowskim „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej”, nawet w ostatnich latach życia często wychodził poza swoją pracownię. Umierając w 71 roku życia niewątpliwie przekroczył średni wiek zgonów mężczyzn na początku XX w.

Rzecz charakterystyczna, że kłopoty ze zdrowiem nie miały wpływu na łagodne usposobienie Władysława. Był lubiany przez studentów jako asystent i docent w Dorpacie. Utrzymywał przyjazne stosunki z sąsiadami. Gościł w domu wielu uczonych, a w tym profesora geografii Uniwersytetu Lwowskiego Antoniego Rehmana, z którym współpracował nad monografią flory krajowej. Z umieszczonego w „Kosmosie” w 1899 r. opracowania *Skorowidz do zielnika flory polskiej* wnosić można, że – poza bratem Benedyktem – w Nowogródzkiem współpracował z A. Dybowską, E. i J. Lipnickimi, Józefem Paczkowskim, E. Rudominówną, Teklą Symonowiczówną, Marią Twardowską i wieloma innymi. Nie było to w stanie zastąpić zwartego zespołu uczelnianego, ale dawało niewątpliwie poczucie działalności zespołowej.

Był ateistą więc rodzina nie mogła go pogrzebać we własnym grobowcu na cmentarzu w Nowogródzku. Miejscowy kler odmówił ostatniej posługi synowi tej ziemi. Spoczął więc w parku przydworskim w Wojnowie. Żegnając go wspomnieniem Benedykta zapisał:

„Męczennik w ciągu całego życia swego, pozostał męczennikiem i po zgonie”.

Ażeby umieć odczuć, czym jest kalectwo dla człowieka, trzeba umieć w nim być, a nie przy nim”¹³.

W działalności naukowej Dybowskiego widoczne jest optymalne wykorzystywanie warunków do pracy. Kalectwo, do czego dołączyła się z czasem choroba serca i astma, utrudniało terenowe badania fizjograficzne w Nowogródzczyźnie. Podjął wtedy prace nad materiałem bajkałskim. W każdym kierunku swych

początną szybko opanował literaturę przedmiotu oraz nowoczesne metody pracy. Umiejętności te warunkowane były określonymi predyspozycjami psychicznymi, ale także wiedzą wyniesioną z Gimnazjum w Mińsku oraz Uniwersytetu w Dorpacie. Zresztą także inni „mińszczanie”, a zwłaszcza „dorpatczycy”, potrafili z powodzeniem pracować nad różnorodnymi problemami z odmiennych gałęzi nauk przyrodniczych (np. Józef Siemiradzki ukończył studia mineralogiczno-petrograficzne, a później stał się znany jako badacz amonitów). Wielu z nich interesowało się także etnografią, co – jak się zdaje – jest następstwem terenowych kontaktów z ludem. Władysław Dybowski był zafascynowany folklorem ludności białoruskiej, Benedykt Dybowski studiował kulturę narodów Syberii, Józef Siemiradzki – Indian Ameryki Południowej. W różnych periodykach samotnik z Niańkowa umieszczał opracowania z pogranicza etnografii i folklorystyki. Tak np. w periodyku AU w Krakowie „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” znajdują się jego opracowania: *Przysłowia białoruskie z powiatu nowogródzkiego* (1881) oraz *Zagadki białoruskie z gub. mińskiej* (1886), a w lwowskim „Kosmosie” uroczy szkic *Rośliny litewskie w poezjach Adama Mickiewicza* (1898).

O monografii Władysława Dybowskiego

Działał na pograniczu różnych kultur: przede wszystkim polskiej i białoruskiej, ale także litewskiej, estońskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Miało to niewątpliwy wpływ na jego prace przyrodnicze i zapewne humanistyczne, choć tych ostatnich prawie nie znamy. Pozostawił dorobek, który – jak np. w przypadku studiów nad fauną Bajkału oraz fizjografią Nowogródziny, a także paleontologią paleozoiku Estonii – ma dużą wartość poznawczą.

Co nas przyrodników początku XXI w. może interesować w dorobku Władysława Dybowskiego?, zwłaszcza iż niektóre jego ustalenia systematyczne z pewnością w mniejszym lub większym stopniu zdezaktualizowały się. Odpowiedzi może być kilka, a każda z nich wskaże inną stronę dziedzictwa naukowego. Wydaje się, że największą wartość mają opracowania poświęcone fizjografii, z zwłaszcza roślinności Nowogródziny. Dzisiejsze studia nad ochroną środowiska wymagają bowiem spojrzenia wstecz. Perspektywa jednego wieku nie jest zbyt małym okresem w wypracowaniu rozsądnego programu zagospodarowania tego terenu. Uzupełniając ją opisami wcześniejszymi można będzie przyjąć racjonalniejsze sposoby rekultywacji obszarów zniszczonych przez przemysł w XX w.

Ważne są niewątpliwie prace Dybowskiego poświęcone faunie gąbek i małży Bajkału. Tam także opracowuje się dziś racjonalny program zagospodarowania po spustoszeniach ostatnich dziesiątków lat. Składnikiem kulturowym, który może również interesować inne grupy specjalistów, są opracowania Dybowskiego

dotyczące ogólnych problemów biologii, ale także utrwalone przez niego w artykułach zapisy etnograficzne, numizmatyczne itp.

Publikacje Władysława Dybowskiego w większości praktycznie są niedostępne badaczom w bibliotekach Polski i krajów ościennych. Należałoby jednak podjąć starania zgromadzenia ich – choćby kopii kserograficznych – w bibliotekach akademii nauk: polskiej i białoruskiej. Być może, niektóre z prac należałoby przedrukować z odpowiednim komentarzem historycznym. W pierwszej kolejności warto to zrobić z pracami fizjograficznymi, a później – humanistycznymi.

Najpilniejszego opracowania wymaga wszakże biografia naukowa Władysława Dybowskiego, oparta na źródłach zachowanych w Polsce i innych krajach. Taka biografia, napisana przez historyków nauki, mogłaby zapoczątkować serię wydawniczą o ludziach nauki działających na pograniczu różnych kultur i narodów. Władysław Dybowski w swej drodze życiowej pokonał więcej przeszkód niż inni mieszkańcy kresów polsko-litewsko-białoruskich. Spadały na niego ciosy polityczne, ale przede wszystkim musiał przezwyciężyć narastający z biegiem lat ból fizyczny oraz towarzyszące temu osamotnienie naukowe. Pracował jednak niemal do ostatnich dni swego ciężkiego życia. Jego biografia może stanowić zatem nie tylko materiał do przemyśleń dla badaczy różnych specjalności, ale także opowieść o człowieku wyjątkowej szlachetności.

PRZYPISY

- ¹ *Historia nauki polskiej*, pod red. B. Suchodolskiego, T. IV 1863–1918. cz. I–II, Wrocław 1987, s. 702 i 708.
- ² Tamże, cz. III, s. 331.
- ³ Tamże, s. 375, 376 i 379.
- ⁴ *Słownik biologów polskich*, Red. S. Feliksiak, Warszawa 1987 s. 144.
- ⁵ G. Brzęk, *Historia zoologii w Polsce do r. 1918*. Cz. I i II, Lublin 1947, s. 197.
- ⁶ Por. tom. 43. *Litowska SSR. Pieriod 1800–1955*, Wyp. 1, Wilnius 1962, s. 168; tom 50, *Eston-skaja SSR. Pieriod 1861–1961*, Tallin 1984, s. 89, 97, 102.
- ⁷ K. Kowalska, A. Mikłaszewska-Mroczkowska, *Benedykt Dybowski. Materiały biograficzno-bibliograficzne*. Część I, „*Memorabilia Zoologica*“, 5, 1960, s. 1–89.
- ⁸ Por. również: S. G. Gałakcijonaw, G. M. Jackiewicz, *Uładziszlaw Dybowski. (Da 150-goddzja z dnia naradżennja)*, „*Westi Akademii Belaruskaj SSR*“, Nr 6, 1988, Ser. Bijalagicznych nauk, s. 111–114; ciż, *Rycar nauki z Niankowa. Uładziszlaw Dybowski*, Minsk 1989.
- ⁹ Wokół spraw pobytu Władysława Dybowskiego w Nowogródzczyźnie w latach 1863–1871 jest wiele niejasności. Gabriel Brzęk w monografii *Benedykt Dybowski* napisał, że brat badacza Bajkału za udział w powstaniu spędził kilku lat w więzieniu w Mińsku. Władysław w rzeczywistości z ojcem był więziony w 1863 r. Z treści książki *Benedykta Wspomnienia z przeszłości półwiekowej, objaśnione czterdziestu kilku rycinami* (Lwów 1913 s. 48) wnosić można, że trwało to kilka miesięcy. W innym opracowaniu *Kler katolicki wobec wolnych myśli*, („*Myśl*

Niepodległa", nr 146, z 1910 r.) Benedykt pisał o Władysławie: „W czasie ostatniego powstania na Litwie więziony za udział w organizacji narodowej, skazany, stracił prawo do dalszej kariery naukowej“. Nadmienimy, że za udowodniony udział w powstaniu, niezależnie od stanu zdrowia i wieku, zsyłano na Syberię. W więzieniach Wilna i Mińska na ogół za przestępstwa polityczne trzymano krótko.

- ¹⁰ B. Dybowski, *O Syberii i Kamczatce*. część I: *Podróż z Warszawy na Kamczatkę*, Warszawa 1913, s. 32–33.
- ¹¹ G. Brzęk, *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, Lublin 1994, s. 214.
- ¹² W. Taczanowski, *Listy do Antoniego Wagi, Konstantego Branickiego i Benedykta Dybowskiego*, opr. K. Kowalska, A. Mroczkowska i B. Zielińska, „*Memorabilia Zoologica*“, 12, 1964, s. 164.
- ¹³ Por. przypis 10, s. XX.

Rec. Antoni Kuczyński

On Władysław Dybowski (1838–1910) and his research work

SUMMARY

In the 19th century, especially after the closing down of the Polish-language University of Wilno (now Vilnius in Lithuania) in 1832, many Poles received tertiary instruction at the University of Dorpat (now Tartu in Estonia). They mainly studied law and medicine, as well as protestant theology. Among the few Poles who pursued studies of natural science were the brothers Benedykt (1833–1930) and Władysław Dybowski (1838–1910), who later became known for their research in zoology and other fields of natural science. The elder of the two brothers was famous for limnological and hydrobiological research, which he conducted during his exile into Siberia in the years 1865–1877. He devoted a great deal of research to the study of gammarids in Lake Baikal, and sent specimens of the molluscs that he collected in that lake to his brother Władysław for study and description.

Władysław Dybowski started his natural science studies at Dorpat University in 1857. He graduated five years later with a summa cum laude diploma for his palaeontological thesis entitled *Beschreibung der silurischen Bryozoen und Anthozoen Est- und Livlands*. Embroiled in the insurgency of 1863 he remained outside the university for several years, and returned to Dorpat only in 1871, when he joined the Chair of Mineralogy and Geognosy. He received his Master's of Science degree in 1873 for the thesis *Monographie der Zoantharia sklerodormata rugosa aus der Silurformation Estland*. Since 1876, he held the post of Privatdozent and lecturer in general palaeontology, while two years later he was awarded a doctoral degree for the dissertation *Die Chaetetiden der ostbaltischen Silurformation*. This dissertation marked the end of his direct contact with the university.

Władysław Dybowski was disabled and could no longer remain a Privatdozent at Dorpat University. In 1878 he moved to Niańków in the region of Nowogródek (in that is now Belarus). There he established a private naturalist laboratory, in which he studied specimens of fauna sent over to him by his brother from Siberia, as well as physiographic materials (fauna and flora) the he collected on his own in the Nowogródek region. He also became well versed in the folk culture and even the history of the Byelorussians.

The memoirs of Polish graduates of the Dorpat University depict it as an enclave of academic liberties in a country, the Tsarist Russian Empire, that was terrorized by the police. This seems to

be a largely true picture. The example of Władysław Dybowski shows that Poles could be awarded *summa cum laude* diplomas and even the tenures of *Privatdozent*. However, the German-Russian staff of the then German-language university did not allow Poles to gain stable positions as heads of chairs (professors). They had to leave the university, without being able to take a position at any other university in the Empire. Only a few of them, like Władysław Dybowski, were able to set up their own private research laboratories.

Władysław Dybowski's struggle against physical suffering and his legacy of research have fascinated many historians of science. This has been reflected in many publications, the most important of which (published by Polish and Byelorussian scholars) have been cited in the current article.